IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341

VOL – 1 ,ISSUE – 2
https://wordlyknowledge.uz/

УДК:71.03

С.Б. АТОШОВ

УрДУ , Мустақил тадқиқотчи (PhD)

ТОШХОВЛИ САРОЙИ АРХИТЕКТУРАВИЙ ТУЗИЛИШИ

Аннотация: *Ушбу мақолада Хоразм вилояти ҳудудидаги Ичан қалъа меъморий-қўриқҳона ёдгорлигидаги Тошҳовли саройи архитектураси, меъморий тузилиши ва қурилиш технологияси бўйича сўз боради.*

Калит сўзлар: *Ичан қалъа, Тош ҳовли, устун, тўсин, ганчкорлик,равоқ, пештоқ,*

Аннотация: *В данной статье речь пойдет об архитектуре, архитектурном устройстве и технологии строительства дворец Тошховли в архитектурно-заповедном памятнике Ичан-кала на территории Хорезмской области.*

Ключевые слова*:* Ичан кала, двор тошховли, колонна, балка, ганчкор, портик,

Annotation: *this article will talk about the architecture, architectural structure and construction technology of the Toshovli palace in the Ichan fortress architectural and reserve monument on the territory of the Khorezm region.*

Keywords: Ichan castle, Stone yard, column, beam, ganchkor, portico, peshtok

Кириш: Шарқ давлатлари ҳукмдорлари учун яшаш, ҳукмронлик қилиш, меҳмонларни кутиб олиш, давлат куч-қудратини кўрсатиш мақсадида қадим-қадимдан муҳташам саройлар бунёд этиш одат тусига кирган. Саройлар хон ва уларнинг яқинлари яшайдиган, давлат хизматлари бажариладиган жой хисобланган. Шу боиски, яхлит меъморий ҳолда бизгача етиб келган Хива шаҳрида бир эмас, бир нечта хон саройлари ҳамон мавжуд. Ана шулардан бири-Оллоқулихоннинг машҳур Тош ҳовли саройидир.

Асосий қисм: Тош ҳовли саройи Хива хони Оллоқулихон томонидан 1830-1838 йилларда қурдирилган. Сарой XIX аср меъморчилик санъатининг ёрқин намунаси бўлиб, ўлчами 80 х 80 метр, ташқи кўриниши ва қурилиши жиҳатидан Кўҳна Арк саройига ўхшаб кетади. Сарой тарихий маълумотларига қараганда турли услубларда, қайта-қайта қурилган. «Ичан-қалъа»нинг шарқий дарвозаси ёнидаги бинолар билан биргаликда ягона ансамблни ташкил этиб бош жамоат маркази шу ерга жалб қилинган. Сарой улкан ва ҳашаматли бўлиб, узоқ муддатда қурилган. Саройни қуриш учун Хоразмнинг энг яхши усталари, наққошлари, кошинчилари сафарбар қилинган. Тош ҳовли саройи баланд девор буржлари ва дарвозалари билан қўрғонни эслатади. Оллоқулихон бу саройни қуриш учун катта тайёргарлик кўрган. Саройнинг Тош ҳовли деб аталишига сабаб унинг ҳашаматли ва ниҳоятда чиройлилиги, ҳамда деворлари пишиқ ғиштдан терилганлиги сабаб бўлган. Сарой учта катта ҳовли - кўринишхона, меҳмонхона ва ҳарамдан, ҳамда бешта кичик ҳовли ва 163 хонадан иборат. Саройда 1922 йилда музей очилган, саройнинг маълум қисмида 1924 йилгача хон уруғи яшаган.

Тарихий манбаларга қараганда ўша вақтларда саройда 111 хона бўлган. Тошҳовли саройидаги ёғоч устунлар, мармар тошлар, шиплардаги ёзувлар бизга сарой 8 йил давомида, яъни 1830-1838 йилларда қуриб битказилганлигидан далолат беради. Маълум бўлишича қурилиш муддати бир неча даврга бўлинган. Даставвал ҳарам алоҳида қурилган, ҳарам тўғри тўрт бурчак ҳовли ва атрофдаги 1-2 қаватли айвон хоналардан иборат бўлган. Атрофи буржли қалин девор билан ўраб олинган. Уй-жой бинолари тузилишини ҳарамнинг жойлашиши ва хоналарнинг ҳажми ўзаро боғланишида аниқ сезиш мумкин.

Ҳовли атайлаб ғарб-шарқ томонга чўзилган, чунки бу ҳолда кўпчилик хоналар офтобрўя тарафга ўтади. Ҳарамнинг бутун жанубий қисми хоннинг

тўрт хотини учун ажратилган. Қолган хоналар янгалар ва хизматкорлар хонаси бўлган. Хонимларга энг чиройли ва қулай уйлар берилган. Ҳар бир хонимнинг уйи бир устунли пешайвон, хона ва қазноқдан иборат бўлган. Шарқ томондаги энг чекка айвон хон қароргоҳига олиб борган. Бу айвон бошқаларга нисбатан анча баланд серҳашам ва қариндошлар учун ажратилган бир кичик даҳлиз ва икки хонадан иборат бўлган. Айвоннинг иккинчи қаватига махсус зина орқали чиқилади. Ҳарамнинг бешта катта айвони хон ва унинг тўртта хотини учун мўлжалланган бўлиб, ниҳоятда чиройли кошин қопламалар билан безатилган. Эшиклар ва устунлар Хива ёғоч ўймакорлик санъатининг юксак намуналаридан саналади. Мармар устун тошлардаги, темир панжаралардаги жимжимадор ўйма нақшларда Хива усталарининг энг мукаммал санъати ўз ифодасини топган. Катта айвондан кейинги айвон устуннинг тоши ислимий нақшлар билан бирга “Боқийлик” белгиси билан кўркамлаштирилган. Тарихий манбаларнинг гувоҳ беришича, хонга валиаҳд туғуб берган аёли хон ҳобхонасига яқин жойда яшаган. Яна айвонларнинг охиргисидаги устун марказида ҳам шундай белги бор бўлиб, у унча кўзга кўринмайди, бунда ҳам ўзига яраша маъно бўлиши керак. Ҳовлига қараган ҳамма хоналар безакларга бой бўлган. Ранг-баранг гулли сиркор паннолар, ўймакор ёғоч устун ва мармар тошлар, нақшли шиплар ва умуман ҳовлининг эркин тузилиши ажойиб расмлар галереясини эслатади. Бунда ҳар бир айвон ва ҳар бир панно ёркин санъат асаридир. Меъморчилик орнаменти ва монументал амалий санъат соҳасида халқ усталари эришган энг яхши ютуқлар ҳарам деворлари безагида ўз ифодасини топган.

Айвон деворларидаги катта сиркор паннолар нинг ўсимликсимон, гиреҳ (геометрик) нақшлари улардаги безаклар бир бирига унча ўхшамайди. Устунлардаги ва эшиклардаги ёғоч ўймакорлиги айниқса нафис бажарилган. Устунлар танасининг икки уч қатламли ўймакор гуллар чулғаб олган. Шипларда кўкиш кошинларнинг акси ўлароқ қизғиш жигар ранг ишлатилган. Қизиғи шундаки, ҳар бир шипдаги бўртма нақшлар

иккинчи марта такрор ишлатилмаган. Кичик айвонлар деворидаги нақкошлик намуналари ҳам ўзига хос алоҳида услубда бажарилган. Гулдасталар тасвири жуда эркин ва табиий талқин этилган. Мармар тошлардаги, жездан ишланган тўққиз панжарадаги мураккаб ва жимжима ўймакорлик-кандакор усталарнинг ўз маҳоратини тўлиқ намоён этганлиги натижасидир.

Шарқ томондаги асосий айвон устуни жуда кўркам ва жимжимадор нақшлар билан безатилган бўлиб, шип ва девордаги нақшин гуллар ниҳоятда майда ва мураккаб орнаментлар билан берилган. Серҳашам ҳовлига нисбатан қазноқ, долон (усти босирилган узун йўлак) ва болохоналар жуда ҳам кўркам ишланган. Хотинлар айвонини хон турар жойи билан бирлаштирувчи долон тепадаги туйниклар билан ёритилган. Кўринишхона ёки арзхонанинг ҳовлисига бориш учун долон хоналарни босиб ўтилади.

Саройнинг кейинги қурилган жойи-меҳмонхона биносидир. Меҳмонхонанинг ўлчами 43х36 метрни ташкил қилади. Меҳмонхона 1932-34 йилларда қурилган бўлиб, тузилиши Арзхонага ва Кўҳна Аркдаги Кўринишхонага ўхшаб кетади. Унча катта бўлмаган чорсироқ ҳовли атрофдан хоналар билан ўралган. Ҳовлида ўтов учун асос бўлган тўгарак-супалар ҳам бор. Ўз даврида меҳмонларга шу ўтовда катта зиёфатлар берилган. Айвоннинг кошинкор деворларига Огаҳийнинг форсий шеърлари ёзилган. Шимол тарафга қараган бош айвонда саройнинг асосий қабул маросими ўтказилган. Хон ҳузурида бўлиб, у билан суҳбат қилган саёҳатчилар, элчилар бу айвонларни театр саҳнасига ўхшатганлар. Кўринишхонага келган элчилар Оллоқулихонни “Жайхуннинг ҳукмдори, Хоразм элидаги барча кентларнинг амири, Хива ҳукмрони, Муҳаммад алайхиссаломнинг авлоди, қудратли шаханшох” деб улуғлашиб, унга “эй қудрати беқиёс шаҳаншоҳ, муқаддас Хива ва Хоразм ҳукмдори! Муруввату марҳаматингиз ҳад - ҳудудсиздир, - деб ер упиб таъзим қилиб тавозе

билдирганлар. Меҳмонхона безаги айвон безагидан қолишмайди, лекин, бу ерда усталар сиркор кошинларда гулларни ва панноларни бошқачароқ ишлаганлар. Кошинларда асосан ложувард (тўйғин мовий) рангни кўп ишлатганлар. Бош айвон анча баланд бўлиб, сиркор кошинлар билан текис қопланган деворлар, ёркин нақшли шиплар, кунгирадор карниз ва қуббалар ҳовлини манзарали ва дабдабали қилиб кўрсатади. Меҳмонхона ҳовлиси аниқ шаклда бўлиб, катта айвон ёнида бир неча ёрдамчи хоналар бор. Қарши томонда учта хона ўрнига битта зал солинган. Залга мулозимхона ҳовлисидан кириш мумкин, эшик жойлашган ғарбий деворда ҳеч қандай нақш йўқ, чунки девор ёнида долон ва посбонлар турадиган бир неча хоналар бўлган.

Кўринишхона ҳам ранг-баранг кошинлар билан ҳашаматли қилиб безатилган. Саройдаги кошинчилик ишларини моҳир уста Абдулла жин бажарган. Тош ҳовли саройи қурилишида XIX асрда юксак чўққига чиққан Хива меъморчилик мактабининг энг мукаммал анъаналари ҳар томонлама ўз ифодасини топган. Ганч, мармар, ёғочдаги нафис ўймакорлик безаклари ва шиплардаги ажойиб нақшлар истеъдодли усталарнинг маҳоратини тўлиқ намоён қилади. Тош ҳовли саройининг қурилишига меҳтар Муҳаммад Юсуф ота бошчилик қилган, қурилишнинг бош устаси эса Нур Муҳаммад Тожи ўлимидан кейин уста Қаландар Хивакий зиммасига юклатилган. Уста Қаландар саройни деярли 8 йил давомида қуриб битказган[1].

Тош ҳовли саройининг ҳарам қисмида 1945- 1983 йилларда Тарих музейи жойлашган эди. 1976 йилда бошланган таъмирлаш ишлари 1989 йилда тугалланган ва ҳарам ҳовлисида шу йили “Хоразм хунармандчилик” музейи экспозиция қилиб очилган. Бу экспозиция ҳозирги кунларимизда ҳам фаолият кўрсатмоқда. 1997 йилда Тош ҳовли саройида Хива шаҳрининг 2500 йиллик юбелейи муносабати билан улкан таъмирлаш ишлари олиб борилган. Тош ҳовли саройи узоқ йиллар давомида бир неча марта таъмирланган. 1982-1983 йилларда айвон шиплари, 1976-1989 йилларда Ҳарам таъмирланиб, таъмирлаш ишлари амалга оширилган. 1997 йилда саройнинг пастки

[1] Дурдиева Г.С. Қадимий Хоразм минораларининг қурилишидаги зилзилабардошлик масалалари // “Моддий-маънавий мерос ва умумбашарий қадриятлар” мавзусидаги республика илмий-амалий анжуманнинг мақолалар тўплами, Ташкент, 2017, 5-май

қисмлари қайта таъмирланди. Тош ҳовли саройининг Меҳмонхона ва Арзхона қисмлари 2001 йили қайта таъмирланиб, саёҳатчиларга намойиш қилиш мақсадида очилди.

Ҳозирги кунда Тошҳовли саройи ўзининг тарихийлиги ва бадиий безатилиши жиҳатдан Ичан қалъадаги энг диққатга сазовор жой бўлиб, саёҳатчилар эътибор марказидаги тарихий ёдгорлик ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш “Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз” 1-жилд.-Т.: “Ўзбекистон”. 2017.592 б.
2. Маматмусаев Тоҳир Шайдулович. “Ўзбекистон тарихий шахарларининг шаклланиши ва ривожланиши (DSc) Тошкент-2019
3. Бирлашган бошкарув режаси 2017-2022 Ичан Қалъа, Умумжаҳон маданий мероси
4. Дурдиева Г.С “Маъруза шаклидаги архитектура бўйича фан доктори диссертацияси” (DSc) Тошкент 2017 йил
5. Аташев, С. Б. (2022). ТАРИХИЙ ЁДГОРЛИКЛАРИМИЗ МУҲОФАЗАСИ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, *2*(4), 105-108.
6. Ibadullaev, I. R., & Atoshov, S. B. (2019). The Effects of Colors on The Human Mind in The Interior Design. *Indonesian Journal of Innovation Studies*, *7*.
7. Ravshanovich, A. Z. (2021). Issues Of Improving Tourism Opportunities In Namangan Region. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, *26*(2), 40-44.
8. Adilov, Z. (2021, June). ISSUES OF IMPROVING TOURIST OPPORTUNITIES IN NAMANGAN REGION. In *Конференции*.
9. Адилов, З. Р., & Болгабоев, Д. (2021). РЕСТАВРАЦИЯ И СОХРАНЕНИЕ СУЩЕСТВУЮЩИХ ИСТОРИЧЕСКО-АРХИТЕКТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ

НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ-ОСНОВА РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА. *Вестник Науки и Творчества*, (11 (71)), 38-44.

10. Ravshanovich, A. Z. (2021). Namangan Historical Architectural Monuments. *Design Engineering*, 6940-6945.
11. Адилов, З. Р., & Рахмонбердиев, С. (2021). НАМАНГАН ВИЛОЯТИНИНГ ТУРИЗМ ИМКОНИЯТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. *Вестник Науки и Творчества*, (11 (71)), 34-37.
12. Адилов, З. Р. (2021). ЗАЩИТА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ СОКРОВИЩА НАШЕГО НАРОДА-ОСНОВА НАШИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ. In *НАУКА И ПРОСВЕЩЕНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ* (pp. 249-252).
13. Адилов, З. Р. (2022). ЁШЛАРГА МАДАНИЙ МЕРОС ҲАЗИНАСИНИ ТАРҒИБ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ. *ИЖТИМОИЙ ФАНЛАРДА ИННОВАЦИЯ ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, *2*(4), 124-130.
14. Adilov, Z. R. (2022). Peculiarities of Construction Drawings. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, *2*(4), 227-230.
15. Адилов, З. Р. (2022). НАМАНГАН ВИЛОЯТИ МАДАНИЙ МЕРОС ҲАЗИНАСИНИ АСРАШ МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРИМИЗНИНГ АСОСИДИР. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 69-73.
16. Адилов, З. Р. (2022). URBAN PLANNING OF THE CITIES OF NAMANGAN REGION. *Science and Innovation*, *1*(6), 259-264.
17. Adilov, Z. (2021, August). ISSUES OF IMPROVING TOURIST OPPORTUNITIES IN NAMANGAN REGION: https://doi. org/10.47100/conferences. v1i1. 1224. In *RESEARCH SUPPORT CENTER CONFERENCES* (No. 18.05).
18. Қосимов, И. М., Дедеханов, Б., Адилов, З. Р., & Раҳимова, Г. Э. (2022). ЎЗБЕКИСТОНДА КАСБГА ЙЎНАЛТИРИШ МАРКАЗЛАРНИНГ ИННОВАТЦИОН АРХИТЕКТУРАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Journal of new century innovations*, *19*(2), 169-175.

19. Адилов, З. Р., Қосимов, И. М., Дедеханов, Б., & Раҳимова, Г. Э. (2022). НАМАНГАН ВИЛОЯТИДАГИ ХЎЖА АМИН МАҚБАРАСИ. *Journal of new century innovations*, *19*(2), 152-160.
20. Дедеханов, Б., Қосимов, И. М., Адилов, З. Р., & Раҳимова, Г. Э. (2022). ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚАДИМГИ АРХИТЕКТУРАСИНИ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖИДА ҚУРИЛИШ МАТЕРИАЛЛАРИНИНГ РОЛИ. *Journal of new century innovations*, *19*(2), 176-185.
21. Adilov, Z. (2022). НАМАНГАН ВИЛОЯТИ ШАҲАРЛАРИНИНГ ШАҲАРСОЗЛИГИ. Science and innovation, 1(C6), 259-264
22. Ozodovich, H. A., & Maribovich, Q. I. (2022). Improving the Design of Youth Innovative-Creative and Development Scientific Centers. *Eurasian Scientific Herald*, *7*, 72-76.
23. Mahmudov, O. Z. O., & Kasimov, I. M. (2021). THE STUDY OF THE GEOECOLOGICAL PROBLEMS OF A BIG CITY. *Academic research in educational sciences*, *2*(4), 271-275.
24. Раззаков, С. Ж., Холбоев, З. Х., & Косимов, И. М. (2020). Определение динамических характеристик модели зданий, возведенных из малопрочных материалов.
25. Dedakhanov, B., & Kasimov, I. (2022). ANCIENT ARCHITECTURE OF THE FERGHANA VALLEY FEATURES OF FORMATION AND DEVELOPMENT (ON THE EXAMPLE OF CIVIL ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING). *Science and innovation*, *1*(C6), 278-284.
26. Арифжанов, А. М., Фатхуллаев, А. М., Самиев, Л. Н., & Косимов, И. (2015). Установившееся неравномерное движение взвесенесущего потока в верхнем бьефе гидроузла. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (5-2), 204-207.

27. Maribovich, Q. I. (2022). Scientific Proposals for Architectural Improvement of Engineering Centers. *Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science*, *1*(6), 59-63.
28. Хасанов, А. Н., Аббасова, Р. К., & Маърибович, Қ. И. (2022). КАСБ ҲУНАР МАЖМУАЛАРИНИНГ ПАЙДО БЎЛИШ ТАРИХИ (ФАРҒОНА ВОДИЙСИ МИСОЛИДА). *Journal of new century innovations*, *19*(1), 198-204.
29. Rahimova, G., Dedaxanov, B., Adilov, Z., & Qosimov, I. (2022). USE OF INNOVATIVE METHODS IN DEVELOPING PROFESSIONAL SKILLS OF STUDENTS. *Journal of new century innovations*, *19*(2), 161-168.
30. Ozodovich, H. A., Maribovich, Q. I., & Zarina, B. (2023). KASBGA YO'NALTIRISH MARKAZINI INNOVATSION LOYIHASI TAKLIFI "KIDZANIA JOB WORLD IN TASHKENT". *PEDAGOG*, *1*(5), 120-129.
31. Рахимова, Г., Илхом, Қ., & Дедаханов, Б. (2023). ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ. *Journal of new century innovations*, *21*(3), 33-40.
32. Хасанов, А. О., & Қосимов, И. М. (2023). ЎЗБЕКИСТОН ШАРОИТИДА КАСБГА ЙЎНАЛТИРИШ МАРКАЗЛАРИНИ АРХИТЕКТУРА ТАКЛИФИ. *Journal of new century innovations*, *21*(1), 144-150.
33. Хасанов, А. О., & Қосимов, И. М. (2023). ЖАМИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА КАСБГА ЙЎНАЛТИШ МАРКАЗЛАРНИ ЛОЙИҲАЛАШНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ. *Journal of new century innovations*, *21*(1), 136-143.
34. Zokirjon o'g'li, M. O., & Kasimov, I. M. (2021). MODELING OF BUILDINGS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *2*(05), 772-781.
35. Khasanov, A. (2020). Organizing Eco Tourism Along With Uzbek National Automagistrale Way. *Solid State Technology*, *63*(6), 12674-12678.
36. Ozodovich, X. A., & Azim o'g'li, N. A. (2021). Formation of the "Obod Mahalla" System in the Villages of Uzbekistan and Serving the Population. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, *1*(5), 325-329.

37. Khasanov, A. (2016). About several infrastructure constructions of the Great Silk Road. *Int'l J Innov Sci Eng Technol*, *3*(6), 295-299.

38. Inogamov, B. I., & Khasanov, A. O. (2021). Taking Into Account Socio-Functional Factors in the Design of Housing. *Design Engineering*, 2587-2589.

39. Adilovna, Q. S., & Ozodovich, X. A. (2021). REQUIREMENTS FOR THE PREPARATION OF INTERIORS IN SECONDARY SCHOOLS. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, *2*(11), 74-77.

40. Ozadovich, K. A., & Ismailovich, I. B. (2021). Issues of Organization of Service Sets onthe Uzbek National Highway A-380. *Design Engineering*, 2582-2586.

41. Ozodovich, X. A., Iqramovich, A. R., & Shaxnazarovich, R. L. (2021). Location of auxiliary rooms inside the living rooms in bukhara traditional residential areas. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning*, *2*(11), 1-5.

42. Khasanov, A. O., & Allayarov, K. O. (2021). Residential Yurts Of The Ancient Nomads Of Central Asia And The Use Of Yurts In Tourism. *The American Journal of Engineering and Technology*, *3*(01), 58-64.

43. Matjanov, O. K., Xasanov, A. A., & Boltabayev, P. L. Y. (2022, August). ILMIY TADQIQOT VA INNOVATSION MARKAZLARNI LOYIHALASH VA QURISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATLI TALABLARI VA QONUNIYATLARINI SHAKLLLANTIRISH. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 7, pp. 36-39).

44. Matjanov, O. K., Xasanov, A. A., & Boltabayev, P. L. Y. (2022). ILMIY TADQIQOT VA INNOVATSION MARKAZLAR ARXITEKTURASINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH AN'ANALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *2*(5-2), 214-217.

45. Xasanov, A. A., Ro'Zmetov, Q. S., Duschanov, S. S., & Duschanov, R. D. O. G. L. (2022). YUSUF HAMADONIY ZIYORATGOHIDA ZIYORAT VA DAVOLANUVCHILAR UCHUN KICHIK EKOTURISTIK

MEHMONXONALARNING ORNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *2*(5-2), 674-679.

46. Khasanov, A. CONTEMPORARY DESTINATIONS SERVICE AND CREATING A SYSTEM OF HISTORICAL CARAVAN ROUTES.
47. Мустафоев, Ш. Ш. (2022). VIII-XIII АСРЛАРДА ЎЗБЕКИСТОН МЕЬМОРИЙ БЕЗАКЛАРИДА ГИРИҲ ВА МУҚАРНАСЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ. *Oriental Art and Culture*, *3*(3), 268-278.
48. Mustafoev, S. (2021). Traditional Modularity System in Uzbek and Persian Mimars: Construction of Muqarnas. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, *3*, 108-116.
49. Sh, M. S. (2021). CONSTRUCTION OF THE "GIRIH"-GEOMETRIC PATTERN. BASED ON "BUKHARA SCROLLS". *Вестник науки*, *1*(10 (43)), 4-13.
50. Sh, M. (2019). GEOMETRIC ANALYSIS OF GEOMETRIC PATTERNS (GIRIH) ON "DAFTAR". *Problems of Architecture and Construction*, *2*(3), 22-27.
51. Мустафоев, Ш. Ш. (2023). ТЭОРИЯ ПОСТРОЕНИЯ И СОСТАВЛЕНИЯ ГИРИХОВ–«ГИРИХСАЗИЙ». *Journal of new century innovations*, *21*(3), 41-55.
52. Mustafoev, S. HISTORICAL DEVELOPMENT AND CONSTITUENT ELEMENTS OF MUQARNAS IN THE ISLAMIC WORLD.
53. Mustafoev, S. (2021). Decoding geometric properties of muqarnas based on architectural scroll. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *11*(12), 618-628.
54. Yusupova, M. (1997). L'évolution architecturale des couvents soufis à l'époque timouride et post-timouride. *Cahiers d'Asie centrale*, (3/4), 229-250.
55. Юсупова, М. А. (2000). Традиции архитектурного сада "чарбаг" в зодчестве Бухары XVI–XVIII вв. In *Средняя Азия. Археология. История. Культура. Материалы международной конференции. М* (pp. 247-251).
56. Юсупова, М. А. (2000). Бухарская школа зодчества XV-XVII вв.(особенности и динамика развития).